

تاریخ دریافت: ۹۱/۰۲/۱۸

تاریخ پذیرش: ۹۱/۱۱/۰۸

نقش شاخص های اجتماعی و کالبدی بر کیفیت زندگی در بافت های شهری (مطالعه موردی : محلات شهری زنجان)

دکتر اسماعیل دویران

مدرس دانشگاه آزاد اسلامی واحد زنجان، گروه کارشناسی ارشد طراحی شهری، زنجان، ایران.

سعید غلامی

دانشجوی کارشناسی ارشد، دانشگاه آزاد اسلامی، واحد زنجان، گروه کارشناسی ارشد طراحی شهری، زنجان، ایران.

مهرداد دانش دوست

دانشجوی کارشناسی ارشد، دانشگاه آزاد اسلامی، واحد زنجان، گروه کارشناسی ارشد طراحی شهری، زنجان، ایران.

چکیده

مفهوم کیفیت زندگی دارای کاربردهای فراوانی است، اما ارائه تعریف روشن و جامع از آن دشوار است، به همین دلیل این واژه همچنان در ادبیات علمی مختلف دچار ابهام است. این پژوهش می کوشد چارچوب مفهومی برای کیفیت زندگی با تاکید بر معیارهای کالبدی آن در مقیاس خرد شهری (محله) ایجاد نماید. روش تحقیق در پژوهش حاضر روش فرضی - استنتاجی بوده که به شیوه کتابخانه ای و میدانی جمع آوری اطلاعات صورت گرفته و با بکار بردن مدل فرایند تحلیل سلسه مراتبی (AHP) و استفاده از نرم افزار SPSS و Expert choice به تجزیه و تحلیل داده ها پرداخته شد. نتایج حاصل از مطالعه سه بافت مختلف شهری (بافت اسکان غیر رسمی، بافت فرسوده و بافت برنامه ریزی شده) شهر زنجان نشان می دهد که محلات برنامه ریزی شده از نظر شاخص های کالبدی فرمال اجتماعی در مقایسه با دو بافت دیگر از وضعیت مناسبی برخوردار می باشند.

کلمات کلیدی: کیفیت زندگی، کالبد، بافت شهری، فرایند

تحلیل سلسه مراتب (AHP)، شهر زنجان

۱- مقدمه و مسئله

توسعه پایدار مفهومی است جذاب و در عین حال به شدت مورد بحث، اگرچه در چندین سال گذشته به عنوان یک اصل غالب برای برنامه ریزی و سیاستگذاری مطرح شده، اما هیچ توافقی در زمینه اهداف و در عمل هیچ گونه اقدامی برای به موفقیت رسیدن آن شکل نگرفته است (کانلی^۱، ۲۰۰۷: ۸۳) آنچه روشن است این موضوع می باشد که مسیر توسعه فعلی به طور کلی پایدار است (ریس^۲، ۱۹۹۷: ۱۳۲) و هدف اصلی از پیشرفت نیل به توسعه پایدار می باشد و ارتباط آن اساساً به سمت یکپارچگی ملاحظات زیست محیطی، اقتصادی و اجتماعی در سطح جهان با مقیاس محلی است. و این موضوع روشن می باشد که در زمینه دستیابی به کیفیت زندگی شهری نیاز به قوانین و سیاستگذاری های پیچیده می باشد. (کمپ و همکاران^۳، ۲۰۰۵: ۱۴) و کیفیت زندگی شهری می تواند به

^۱ connelly

^۲ rees

^۳ Kamp et all

عنوان یک ابزار در جهت دستیابی به توسعه پایدار شهری مورد استفاده درآید. ارزیابی کیفیت زندگی شهری موضوعی است که در ادبیات علمی در حال رشد می باشد. (موریس و کامانهو^۱، ۲۰۱۰: ۱) پژوهشگرانی که در این زمینه دست به پژوهش زده اند اغلب از پیشینه های مختلف دانشگاهی بوده اند که از جمله آنها می توان به رشته های جامعه شناسی، جغرافیا، محیط زیست، اقتصاد و ... اشاره داشت. نگرانی های مطرح شده اغلب از سوی مقامات و شهروندان به صورت عملی ابراز شده اند. یکی از دلایل این نگرانی ها این است که سیاستمداران، سیاستگذاران و برنامه ریزان شهری به طور مداوم با تصمیمات اتخاذ شده خود در سطح های مختلف ملی منطقه ای، شهری و محله ای و در زمینه های مختلفی مانند محیط زیست، مسائل اجتماعی و اقتصادی به طور مستقیم با کیفیت زندگی شهری شهروندان در ارتباطند. (لمبری و همکاران^۲، ۲۰۰۷: ۴) علاوه بر مطالب فوق، کیفیت زندگی شهری نیز به طور فزاینده ای به عنوان یک عنصر ضروری برای توسعه شهرها مطرح است و حتی فلوریدا استدلال می کند که مهمتر از شرکت مردم در زمینه های اقتصادی شهر، نیاز به سیاست های مناسب شهری برای جذب شهروندان در زمینه ی بهبود شرایط زندگی می باشد. (موریس و کامانهو، ۲۰۱۰: ۴۰۱) در این میان می توان از محلات شهری به عنوان کاتالیزوری برای توسعه پایدار شهری سود جست. بطوریکه با سنجش کیفیت زندگی شهری در آنها برای مناسب سازی آن اقدامات لازم را سامان بخشید. اما با توجه به تمامی تلاشهای صورت گرفته، تاکنون منجر به ایجاد چهارچوبی مفهومی برای کیفیت زندگی نگردیده است، لزوم توجه به ایجاد چارچوبی برای کیفیت زندگی بیش از پیش به نظر می رسد. از موانع پیش رو برای ایجاد

^۱ Morais and camanhoo

^۲ Lambiri et all

چارچوب مفهومی برای کیفیت زندگی می توان به: (۱) مفهوم چندوجهی کیفیت زندگی (۲) عدم تجمیع تخصص های مختلف برای ایجاد چهارچوب نظری برای کیفیت زندگی (۳) توجه نداشتن یا غفلت از بهره های ایجاد چارچوبی مفهومی برای سنجش کیفیت زندگی شهری از سوی برنامه ریزان، مدیران و دست اندرکاران شهری دانست. در این پژوهش از روش فرضی-استنتاجی استفاده گردید، البته در روش مذکور جهت جمع آوری داده ها از روش کتابخانه ای که شامل جستجو اسناد، مقالات و ... و از روش میدانی از طریق مصاحبه و پرسشنامه و جهت تجزیه و تحلیل اطلاعات نیز از نرم افزارهای SPSS و EXPERT CHOICE استفاده گردید.

۲- سولات و فرضیات

این پژوهش در جهت ایجاد چارچوبی مفهومی و مناسب برای سنجش کیفیت زندگی شهری با تاکید بر شاخص های کالبدی فرمال اجتماعی کیفیت زندگی شهری شکل گرفت که می توان از سولات بوجود آمده در آن، اینگونه بیان شدند که آیا رابطه معنا داری مابین کیفیت زندگی شهروندان و سکونت در بافت های مختلف وجود دارد؟ تا چه حد بافت های مختلف در یک شهر می توانند در کیفیت زندگی شهروندان موثر باشند؟ تاچه حد شاخص کیفیت زندگی شهری می تواند در امر شهرسازی به ویژه برنامه ریزی، طراحی و مدیریت شهری نقش ایفا کند؟ آیا شاخص کالبدی کیفیت زندگی شهری می تواند به عنوان ابزاری برای طبقه بندی محلات مورد استفاده قرار گیرد؟ با مطرح شدن مسائل فوق گمان می رود محلات برنامه ریزی شده، بافت های فرسوده و تاریخی و اسکان های غیر رسمی از منظر کالبدی، دارای تفاوت های معنا داری نسبت به یکدیگر هستند. و می توان با استفاده از ابعاد کالبدی کیفیت زندگی، محلات شهری را مورد طبقه بندی قرار داده و از آن در برنامه ریزی، مدیریت و طراحی شهری سود جست.

۳- مبانی نظری پژوهش

اولین قدم در جهت درک پژوهش های علمی متعددی که در زمینه کیفیت زندگی شهری صورت گرفته است، شناسایی مفاهیم کلیدی، ابعاد و روش های اندازه گیری و شناخت صحیح و کامل از مفهوم کیفیت زندگی شهری می باشد. در این راستا نیاز است ابتدا به مفهوم کیفیت پرداخته و سپس با ادراک بدست آمده از آن مبادرت به تعریف کیفیت زندگی شهری گردد.

۳-۱- مفهوم کیفیت

منظور از کیفیت به عنوان شالوده و اساس مفهوم کیفیت زندگی شهری از طرفی خاصیت ها و ویژگی های اصلی یک چیز است، همچنین کیفیت، کلیت و سیستمی از جزء کیفیت هایی است که یک چیز را بوجود می آورده اند (پاکزاد، ۱۰۶، ۱۳۸۶). در نهایت شاید بتوان کیفیت را این گونه تعریف کرد: «مجموعه ای از خصوصیات یا صفات مشخص که باعث متمایز کردن یک شیء از اشیاء دیگر شده، ما را قادر می سازد که در مورد برتری، مشابهت و یا فروتری چیزی در مقایسه با چیزی دیگر قضاوت و حکم نماییم، و از نظر زیباشناختی در مورد زیبا یا زشت بودن، خوب یا بد بودن، و از نظر عملکردی در مورد بهتر یا بدتر بودن و کارآمد یا ناکارآمد بودن آن قضاوت و حکم نماییم»^۱.

۳-۲- چارچوب کیفیت زندگی شهری

نتایج علمی بدست آمده در زمینه کیفیت زندگی شهری مبین این موضوع است که اصطلاحات حاکم بر آن به صورت بسیار مشکلی تعریف پذیر بوده و نشان از عدم توافق در این زمینه می باشد. (موریس و کامانهو، ۲۰۱۰: ۳۹۹) در برخی از روشها از جمله در روش پیشنهادی میشل و همکاران مجموعه ای از عوامل از قبیل بهداشت، محیط

زیست فیزیکی، منابع طبیعی، رشد فردی و ایمنی مطرح شده اند و حتی پژوهشگران حال حاضر نیز از اقتصاد به عنوان یکی از سه رکن اساسی از کیفیت تلقی کرده اند. (کمپ و همکاران، ۲۰۰۳: ۲۱) اما تلاشها در جهت رسیدن به یک تعریف مشترک نشان دهنده این امر بود که عدم وجود چارچوب کلی برای کیفیت زندگی شهری باعث جلوگیری از پیشرفت در این زمینه می گردد. (پاسیون^۲، ۲۰۰۳: ۲)

مطالب ذکر شده باعث گردید تا بعضی از پژوهشگران کیفیت زندگی را مفهومی عمدتاً ذهنی بدانند، از آن جمله می توان به تعریف ارائه شده توسط گروه هو-کل^۳ در سال ۱۹۹۳ اشاره داشت که کیفیت زندگی را ادراک فرد از

ردیف	سال انجام پژوهش ها	نام پژوهشگران
۱	۲۰۰۰	schyns and boelhouwer, foo
۲	۲۰۰۱	Ulengin et all, Michell, Bennett
۳	۲۰۰۲	Noll, Massam
۴	۲۰۰۳	hinds
۵	۲۰۰۴	وردوگو و donmez et all
۶	۲۰۰۵	کوکبی، پورجعفر، تقوایی و Kobus
۷	۲۰۰۶	Phillips, MaCrea et all
۸	۲۰۰۷	Santos, Martins, Fahy, Cinneide
۹	۲۰۰۹	زبردست
۱۰	۲۰۱۰	فرجی ملانی، عظیمی و زبیری و Morais, Camanho

موقعیت خود در زندگی در زمینه های فرهنگی و سیستم های ارزشگذاری می داند که در رابطه با او به اهداف، انتظارات، استانداردها و ... بستگی دارند، معرفی میکند. (کمپ و همکاران، ۲۰۰۳: ۷) بعضی دیگر از پژوهشگران کیفیت زندگی را رضایت از زندگی به عنوان

^۲ pacione

^۳ WHO-QOL

^۱ Billings quality in design, 1993, p2.

۳-۳- مفاهیم، ابعاد، شاخص های کیفیت زندگی

شهری

کیفیت زندگی شهری چنین تعریف شد: «کیفیت زندگی شهری به عنوان مفهومی که دارای ابعاد چندگانه بوده و حوزه های مختلفی را در گستره ی خود جای داده است و همانگونه که در جدول شماره (۱-۲) مشخص گردیده است در دو سطح خرد (فردی به صورت عینی-ذهنی) و کلان (اجتماعی در سه سطح فرمال، عملکردی و معنایی) زیباشناختی تعریف می شود. سطح خرد شاخص هایی نظیر ادراکات کیفیت زندگی فردی را شامل می شود که به صورت مستقیم به فرد و ذهنیات او وابسته است. در رویکرد عملی کیفیت زندگی شهری نظیر تاثیرات کالبدی، معانی اجتماعی و مفاهیم زیباشناختی در عملکرد و ... را پوشش می دهد.» اما با توجه به موضوعات مطرح گردیده در چارچوب کیفیت زندگی شهری در این پژوهش به طور خاص برای سنجش محلات مورد نظر از جنبه های کالبدی فرمال اجتماعی کیفیت زندگی استفاده گردید که می توانید در جدول شماره (۱-۳) آنها را مشاهده نمایید.

درجه ای از برخورداری یک فرد از امکانات ارائه شده می دانند. (کمپ و همکاران، ۲۰۰۳: ۷ و سیف الدینی، ۲۰۱۰: ۳۲۳).

اما در پژوهش حاضر کیفیت زندگی بر اساس آنچه در پژوهش انجام شده در دانشگاه تورنتوی کانادا (۱۹۹۴)، بنتو دیگران^۱ (۲۰۰۱)، نول^۲ (۲۰۰۲)، ماسام^۳ (۲۰۰۲)، فیلیس^۴ (۲۰۰۶) به دو قسمت فردی و اجتماعی تقسیم می شود. که بعد اجتماعی با استناد به گفته های پژوهشگرانی مانند ماسام (۲۰۰۲) و بنت و دیگران (۲۰۰۱) مبنی بر این که اهداف اجتماعی توسعه و تدوین آنها در قالب برنامه های توسعه در اولویت قرار گرفته است که گاهی نیز پژوهشگرانی مانند فیلیس (۲۰۰۶) شاخص اجتماعی را نسبت به بعد فردی، دارای اهمیت بیشتری میدانند. همچنین بنا به مباحث مطرح شده توسط بریسون^۵ (۱۹۹۶) و اولن گین^۶ (۲۰۰۱) شاخص های کالبدی از اهمیت بالاتری نسبت به دیگر شاخص ها برخوردار هستند. بر این اساس این پژوهش می کوشد تا شاخص های کالبدی فرمال اجتماعی کیفیت زندگی را مورد بحث و بررسی قرار دهد. با توجه به مطالب ذکر شده، در پایان باید متذکر شد که نگارندگان نیز بر این باور است که سنجش بعد اجتماعی نسبت به بعد فردی و شاخص کالبدی نسبت به شاخص های عملکردی و معنایی دارای اهمیت بالاتری می باشند. و سنجش این عوامل می تواند کمک شایانی به برنامه ریزی، مدیریت، طراحی در شهرها نماید.

^۱ Bennett et all

^۲ noll

^۳ massam

^۴ phillips

^۵ bryson

^۶ ulengin

جدول ۱-۲- شاخص ها و سنجه های مدنظر کیفیت کالبدی، فرمال اجتماعی کیفیت زندگی شهری

سنجه ها	شاخص ها	پژوهشگران
کیفیت ابنیه، تعداد اتاق ها، مصالح نما، ابعاد قطعات، وضعیت واحد مسکونی، عمر بنا	مسکن	زبردست (۲۰۰۹) Morais, Ca manho (2010)
وجود مسجد	مذهبی	
وجود خرده فروشی ها	تجاری	Santos (2007)
نحوه گزراندن اوقات فراغت، امکانات تفریحی و ورزشی، وضعیت فضای سبز	سرگرمی و تفریح	Morais, Ca manho (2010)
دسترسی به وسایل حمل و نقل عمومی	حمل و نقل عمومی	FAHY, CINNED (۲۰۰۷) E
وجود مدرسه ابتدایی یا مهد کودک	آموزش	Morais, Ca manho (2010)
وضعیت کوچه و خیابان	کیفیت دسترسی ها	
دسترسی به امکانات درمانی و بهداشتی، وضعیت دفع زباله، رضایت از سکونت در محله، تمایل به باقی ماندن در محله	محیط و بهداشت عمومی	Morais, Ca manho (2010)، فرجی و ملائی همکاران (۲۰۱۰)، Santos (2007)

منبع: نگارندگان - ۱۳۹۰

جدول ۱-۳- ابعاد، معیارها و زیر معیارهای کیفیت زندگی شهری

زیر معیارها	معیارها	ابعاد کیفیت زندگی
فیزیکی	عینی	فردی
محیطی		
روانی	ذهنی	
	عملکردی	اجتماعی
کالبدی	محیطی	
غیر کالبدی		
	معنایی	

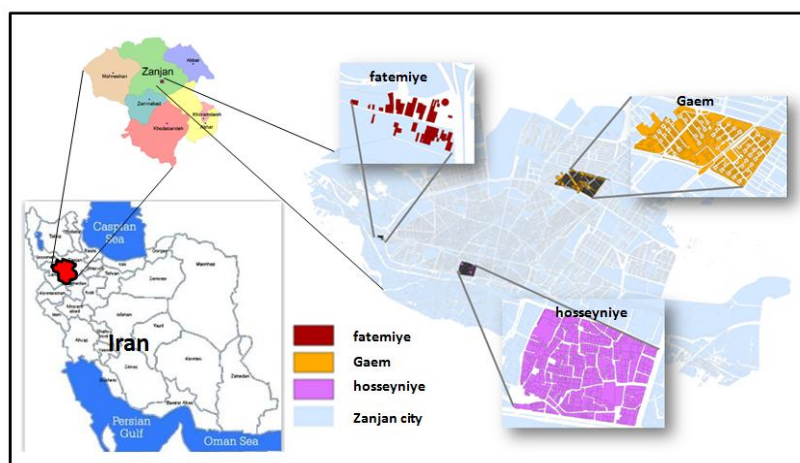
منبع: نگارندگان - ۱۳۹۰

۴- معرفی محلات

شهر زنجان بر اساس نحوه توسعه دارای سه نوع بافت در کالبد می باشد. جدای از نحوه ایجاد بافت ها و عوامل ایجاد آنها، برای انجام پژوهش مدنظر سه محله از سه نوع بافت مذکور در شهر به عنوان نمونه انتخاب گردید. در میان محلات انتخاب شده بنا بر شکل شماره (۱-۱) محله حسینیه از بافت فرسوده و تاریخی با جمعیت ۲۶۶۵ نفر، تعداد ۶۸۹ خانوار ساکن، رقم ۳۸۶ بعد خانوار، مدت سکونت غالب بین ۱۳ تا ۲۳ سال و غالب شغلی آزاد برای ساکنین، محله

قائم از میان بافت برنامه ریزی شده با جمعیت ۲۱۹۰۰ نفر، با تعداد ۷۹۰۰ خانوار ساکن، رقم ۲.۷۷ برای بعد خانوار، مدت سکونت غالب ساکنین بین ۱۳ تا ۲۳ سال و شغل عمدتاً بین ساکنین شغل کارمند و در محله فاطمیه از میان بافت های اسکان غیررسمی (خودرو) با جمعیت ۵۱۲ نفر و تعداد ۱۲۶ خانوار ساکن، با بعد خانوار ۴.۰۶ و مدت سکونت غالب ساکنین بیش از ۲۳ سال و شغل غالب ساکنین اغلب آزاد ذکر گردید، انتخاب گردیدند. (سرشماری مرکز آمار ایران و مطالعات میدانی نگارندگان، ۱۳۹۱)

شکل ۱-۱- محلات مدنظر پژوهش

منبع: نگارندگان، ۱۳۹۰.

۵- سنجش شاخص های کالبدی، فرمال اجتماعی کیفیت زندگی شهری

بر اساس آنچه در شاخص های کالبدی، فرمال اجتماعی کیفیت زندگی شهری به آنها اشاره گردید و تحلیل های صورت گرفته با استفاده از نرم افزار SPSS در این زمینه صورت گرفت نتایج اینگونه برای هر یک از محلات بدست آمد. برای بررسی و سنجش کیفیت زندگی در محلات این مراحل طی شد که ابتدا آمار توصیفی داده ها از طریق کار با نرم افزار های مختلف از جمله SPSS و GIS استخراج و و تحلیل گشتند و زیر معیارهای مختلف

مطرح شده مورد سنجش واقع گردیدند و رتبه محلات در هر یک از آنها مشخص گردید البته لازم به ذکر است در هر مرحله با استفاده از تحلیل سلسله مراتبی داده ها زیرمعیارها وزن دهی و اندازه گیری شدند.

در این مرحله ابتدا باید وزن های مورد نیاز برای سنجش هر یک از معیارها تهیه شوند که ضرایب اهمیت معیارها و زیر معیارها توسط کارشناسان و متخصصان علمی رشته های مختلف همچون شهرسازی، علوم اجتماعی، جغرافیا و برنامه ریزی شهری تعیین شده و مدل AHP (فرایند تحلیل سلسله مراتبی) پیاده شد سپس اقدام به مقایسه دودویی معیارها و زیرمعیارها گردید و وزن نهایی هر یک از آنها بدست آمد

که می توانید آنچه ذکر شد را در جدول شماره (۱-۱) -
(۴) مشاهده نمایید. بر اساس آنچه در جدول شماره (۱-۱) -
(۴) اعمال شده در مورد وزن هر یک از شاخص ها در نرم افزار
EXPERT CHOICE و وارد کردن داده های
تجزیه و تحلیل شده بخش قبل و امتیازات آنها در نرم افزار
مربوطه که ذکر گردید اقدام به نتیجه گیری شد. که نمودار
شماره (۱-۱) نشان دهنده رتبه هر یک از محلات از لحاظ
شاخص کالبدی فرمال اجتماعی کیفیت زندگی شهری می

باشد و جدول شماره (۱-۵) رتبه های بدست آمده از اعمال
وزن دهی های انجام گرفته بر اساس جدول شماره (۱-۱) -
(۲) بدست آمد که این نتایج را در بر داشت. بنا بر جدول
شماره (۱-۶) محله کوی قائم با رقم ۴۴.۹ درصد در شاخص
های کالبدی فرمال اجتماعی رتبه اول، محله حسینیه با رقم
۴۳.۷ درصد در شاخص های کالبدی فرمال اجتماعی رتبه
دوم و محله کوی قائم با رقم ۱۱.۴ درصد در شاخص های
کالبدی فرمال اجتماعی رتبه سوم را احراز کردند.

جدول ۱-۱- وزن دهی شاخص های کالبدی فرمال اجتماعی کیفیت زندگی شهری

معیار	وزن (L)	زیر معیارها	وزن (L)
مسکونی	۰.۰۷۹	کیفیت ابنیه	۰.۲۱۷
		تعداد اتاق ها	۰.۰۴۴
		مصالح نما	۰.۱۴۰
		ابعاد قطعات	۰.۱۸۵
		وضعیت واحد مسکونی	۰.۲۰۷
		عمر بنا	۰.۲۰۷
مذهبی	۰.۰۲۳	وجود مسجد	۱:۰۰
تجاری	۰.۰۴۴	وجود خرده فروشی ها	۱:۰۰
سرگرمی و تفریح	۰.۰۱۶۴	نحوه گذراندن اوقات فراغت	۰.۲۰۰
		امکانات تفریحی و ورزشی	۰.۴۰۰
		وضعیت فضای سبز	۰.۴۰۰
حمل و نقل عمومی	۰.۱۶۵	دسترسی به حمل و نقل عمومی	۱:۰۰
آموزش	۰.۱۶۵	وجود آموزش ابتدایی یا مهد کودک	۱:۰۰
دسترسی ها و نوع آنها	۰.۰۲۲	وضعیت کوچه و خیابان	۱:۰۰
		دسترسی به امکانات درمانی و بهداشتی	۰.۲۳۱
محیط و بهداشت عمومی	۰.۳۳۸	وضعیت دفع زباله	۰.۰۷۷
		رضایت از سکونت در محله	۰.۲۳۱
		تمایل به باقی ماندن در محله	۰.۴۶۲

منبع: نگارندگان-۱۳۹۰

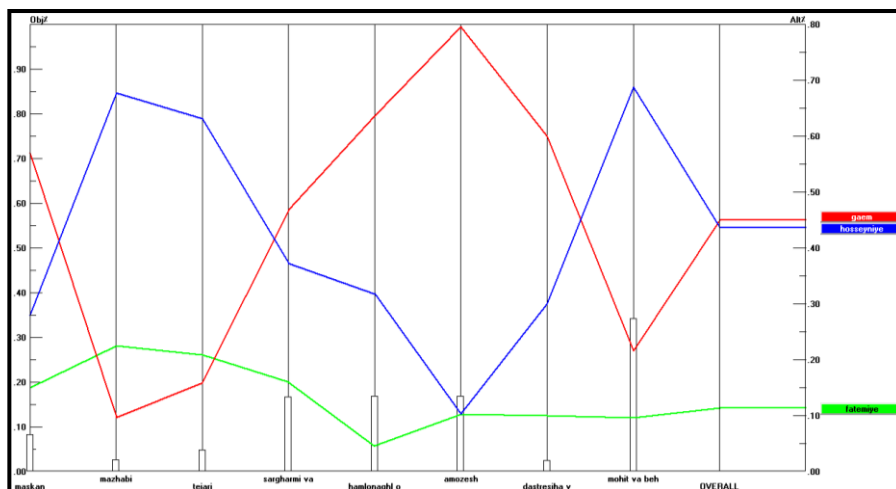
جدول ۱-۲- امتیازات بدست آمده برای هر یک از محلات

معیارها	رتبه های هر یک از محلات در معیارها (درصد)		
	اول	دوم	سوم
مسکن	قائم (۵۶.۹)	حسینیه (۲۸)	فاطمیه (۱۵)
مذهبی	حسینیه (۶۷.۸)	فاطمیه (۲۲.۵)	قائم (۹.۷)
تجاری	حسینیه (۶۳.۲)	فاطمیه (۲۰.۹)	قائم (۱۵.۹)
سرگرمی و تفریح	قائم (۴۶.۷)	حسینیه (۳۷.۳)	فاطمیه (۱۶)
حمل و نقل عمومی	قائم (۶۳.۶)	حسینیه (۳۱.۸)	فاطمیه (۴.۵)
آموزش	قائم (۷۹.۶)	حسینیه/فاطمیه (۱۰.۲)	-----
کیفیت دسترسی ها	قائم (۶۰)	حسینیه (۳۰)	فاطمیه (۱۰)
محیط و بهداشت عمومی	حسینیه (۶۸.۷)	قائم (۲۱.۶)	فاطمیه (۹.۶)

منبع: نگارندگان-۱۳۹۰

نمودار ۱-۱-رتبه های بدست آمده از شاخص کالبدی فرمالاجتماعی کیفیت زندگی شهری

منبع: نگارندگان-۱۳۹۰

جدول ۱-۳-رتبه های بدست آمده معلات بر اساس شاخص کالبدی فرمال اجتماعی کیفیت زندگی شهری

رتبه	محله	درصد
۱	کوی قائم	۴۴.۹
۲	حسینیه	۴۳.۷
۳	کوی فاطمیه	۱۱.۴

منبع: نگارندگان-۱۳۹۰

۶-بحث و بررسی

در این بخش به بحث و بررسی شاخص ها به صورت مجزا و تاثیرات آنها بر کلیت پاسخ ها پرداخته می شود. از آنجایی که نتایج زیر در انتهای کار وزن دهی و امتیازدهی بدست آمد ابتدا نتایج را بررسی و سپس به دنبال تاثیرات شاخص ها خواهیم رفت که نتایج این گونه به دست آمد، می توانید به نمودار(۱-۱) جهت مشاهده مراجعه نمایید.

باید خاطر نشان گردد که ضریب ناسازگاری در این مطالعه صفر می باشد. در معیار مسکن محله کوی قائم با رقم ۵۶.۹ درصد در مرتبه بالاتری نسبت به محله حسینیه با رقم ۲۸ درصد و محله کوی فاطمیه با رقم ۱۵ درصد بوده و همچنین در معیار مذهبی محله کوی قائم با رقم ۹.۷ درصد

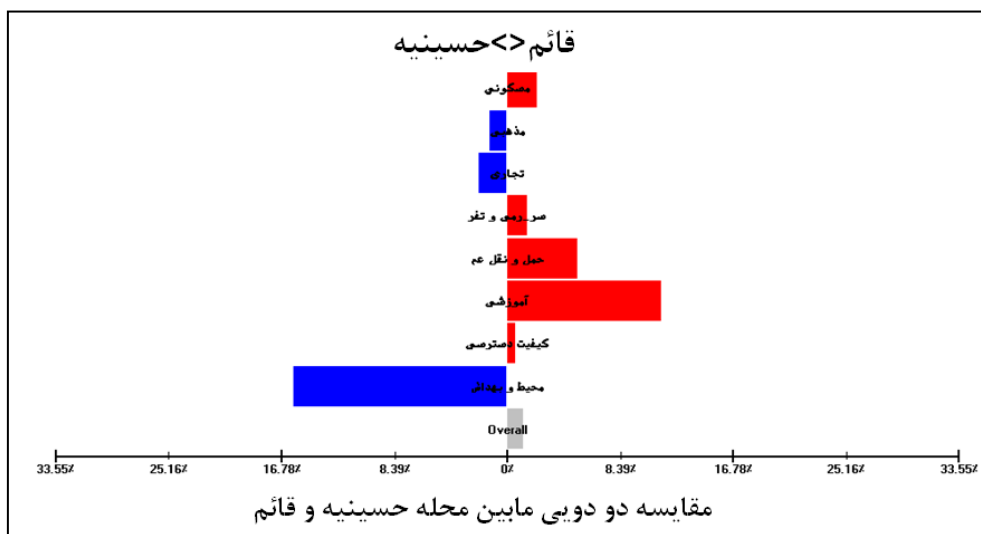
در مرتبه پایین تری نسبت به محله کوی فاطمیه با رقم ۲۲.۵ درصد و این محله نیز نسبت به محله حسینیه با رقم ۶۷.۸ درصد در سطح پایین تری قرار گرفته است. در مورد معیار تجاری نیز به همین منوال که محله حسینیه با رقم ۶۳.۲ درصد، محله کوی قائم با رقم ۱۵.۹ درصد و محله کوی فاطمیه با رقم ۲۰.۹ درصد مورد سنجش واقع گردیده است. در معیار سرگرمی و تفریح محله کوی قائم با رقم ۴۶.۷ درصد در مرتبه بالاتری نسبت به محله حسینیه با رقم ۳۷.۳ درصد و محله کوی فاطمیه با رقم ۱۶ درصد قرار دارد. در معیار حمل و نقل عمومی با رقم ۶۳.۶ درصد نسبت به محله حسینیه با رقم ۳۱.۸ درصد و محله کوی فاطمیه با رقم ۴.۵ درصد در مکان بالاتری جای می

توانید امتیاز های نهایی هر یک از محله ها در جدول شماره (۱-۵) و جدول شماره (۱-۶) در انتهای صفحات قبل مشاهده نمایید.

بر اساس آنچه از جدول شماره (۱-۵) در موضوع رتبه های بر اساس وزن های داده شده پیش آمد به صورت خلاصه اقدام به مقایسه دو دویی امتیازات بدست آمده در محلات میگردد. در گام اول محلات حسینییه و کوی قائم مورد بررسی قرار می گیرند.

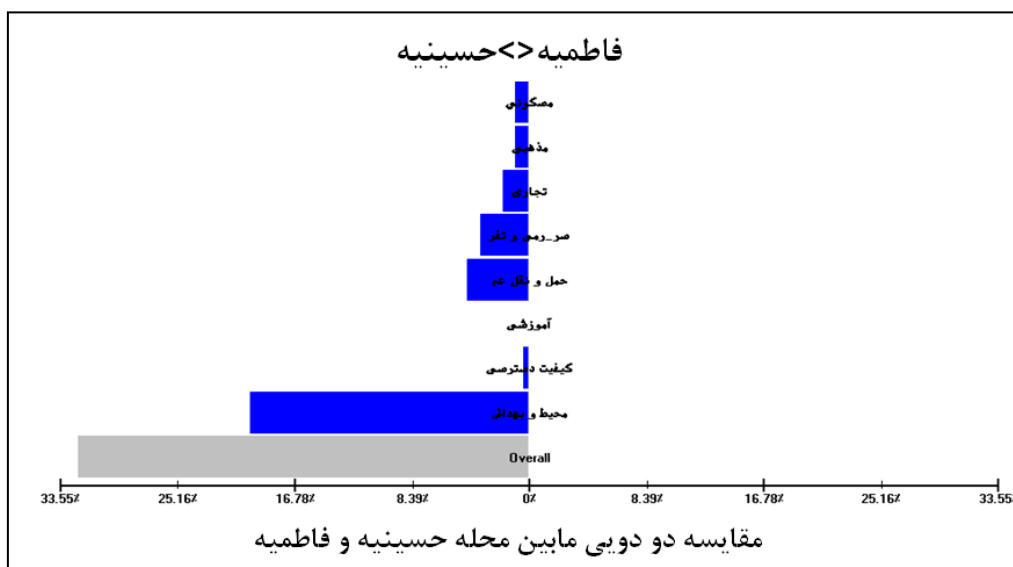
گیرد. در معیار آموزش که با رقم ۷۹.۶ درصد برای محله کوی قائم و رقم ۱۰.۲ درصد برای محله کوی فاطمیه و محله حسینییه ثبت گردیده است. در معیار کیفیت دسترسی ها نیز با رقم ۶۰ درصد برای محله کوی قائم، رقم ۳۰ درصد برای محله حسینییه و رقم ۱۰ درصد برای محله کوی فاطمیه ثبت گردیده است. در معیار محیط و بهداشت عمومی، محله حسینییه با رقم ۶۸.۷ درصد نسبت به محله کوی قائم با رقم ۲۱.۶ درصد و این محله نیز، نسبت به محله کوی فاطمیه با رقم ۹.۶ درصد در مرتبه بالاتری قرار گرفت. و که می

نمودار ۱-۲- نحوه توزیع امتیازات در بین محلات حسینییه و کوی قائم

منبع: نگارندگان - ۱۳۹۰

نمودار ۱-۳- نحوه توزیع امتیازات در بین محلات حسینییه و کوی فاطمیه

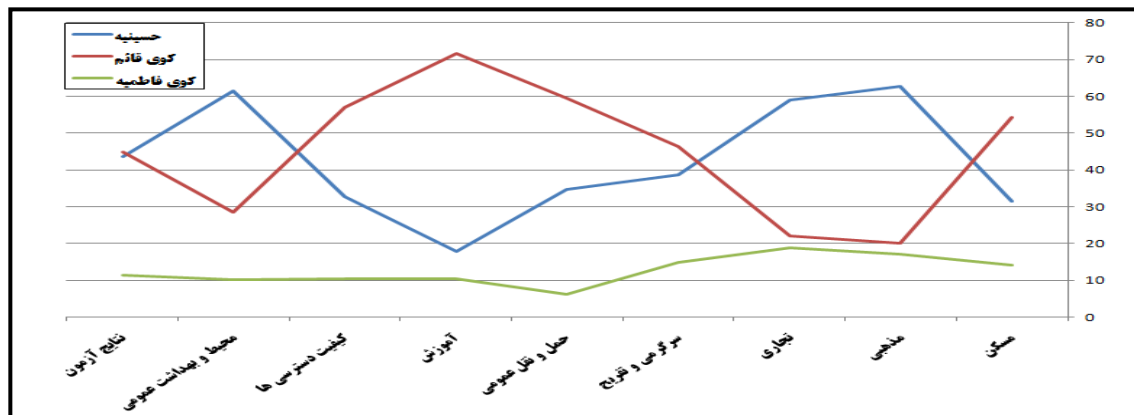

منبع: نگارندگان - ۱۳۹۰

بر اساس آنچه در نمودار شماره (۱-۲) مشاهده می شود به ترتیب سه شاخص محیط و بهداشت عمومی با بیشترین امتیاز، شاخص تجاری، شاخص مذهبی با کمترین امتیاز به نفع محله حسینه ثبت گردیده اند. در محله کوی قائم به ترتیب پنج شاخص آموزشی با بیشترین امتیاز، شاخص حمل و نقل، شاخص مسکن، شاخص سرگرمی و تفریح و شاخص کیفیت دسترسی ها با کمترین امتیاز مشاهده شدند. و بالاخره در انتها محله کوی قائم با امتیازی بسیار اندک نسبت به محله حسینه در مرتبه بالاتری قرار گرفت. این در حالی است که در دو محله حسینه و کوی فاطمیه با اکثریت آراء بجز شاخص آموزشی که در هر دو محله اندازه یکسانی دارند در هفت شاخص بر اساس نمودار شماره (۱-۲) به ترتیب، شاخص محیط و بهداشت عمومی با

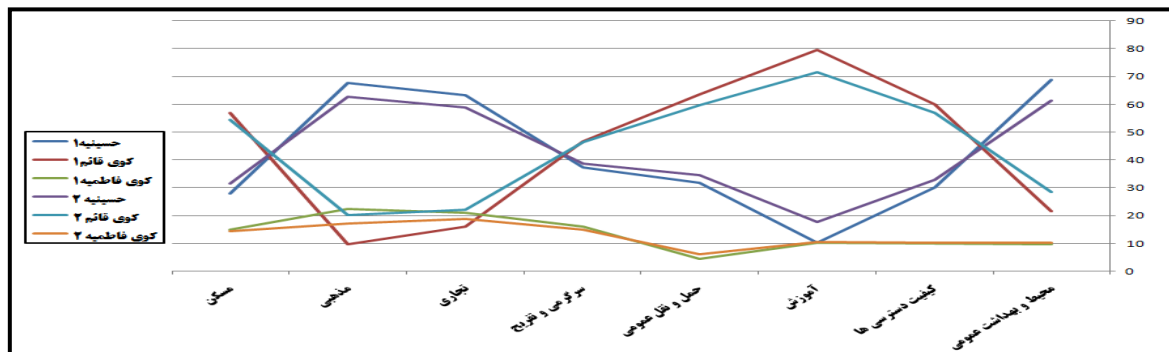
بیشترین امتیاز، شاخص حمل و نقل، شاخص سرگرمی و تفریح، شاخص تجاری، شاخص مذهبی، شاخص مسکن، شاخص کیفیت دسترسی ها با کمترین امتیاز به نفع محله حسینه به ثبت رسیده اند. و بالاخره در انتها محله حسینه با امتیازی بسیار بالایی نسبت به محله کوی قائم در مرتبه بالاتری قرار گرفت. در این قسمت به ارائه نتایج بدست آمده از تغییر های به وجود آمده در اثر تغییر وزن هر یک از شاخص ها پرداخته می شود. مشاهده نمودار شماره (۱-۳) مشخص گردید که تغییرات بسیار جزئی است. برای آن که این تغییرات به صورتی مشهود قابل رویت باشند نگارندگان اقدام به قرار دادن نمودار اولیه شماره (۱-۱) به دست آمده در کنار نمودار شماره (۱-۴) نمود که توضیحات لازم در ادامه می آید.

نمودار ۱-۴- خلاصه امتیازات بدست آمده محلات در اثر تغییرات انجام شده در وزن ها

منبع: نگارندگان - ۱۳۹۰

نمودار ۱-۵- تطبیق امتیازات بدست آمده محلات بر اساس نمودار شماره (۱-۱) و نمودار شماره (۱-۴)

منبع: نگارندگان - ۱۳۹۰

بر اساس نمودار (۱-۵) تغییرات در محله های حسینه و کوی قائم به سمت متعادل تر شدن پیش می رود که برای مثال می توان از شاخص های آموزشی، تجاری و مذهبی با بیشترین تغییر و شاخص های مسکن، محیط و بهداشت عمومی، کیفیت دسترسی ها، سرگرمی و تفریح با کمترین تغییر مشاهده شد و در این میان محله کوی فاطمیه با افزایش وزن ها شیب نمودار در آن کاهش یافته و در نتیجه امتیازات کمتری بدست آورده است.

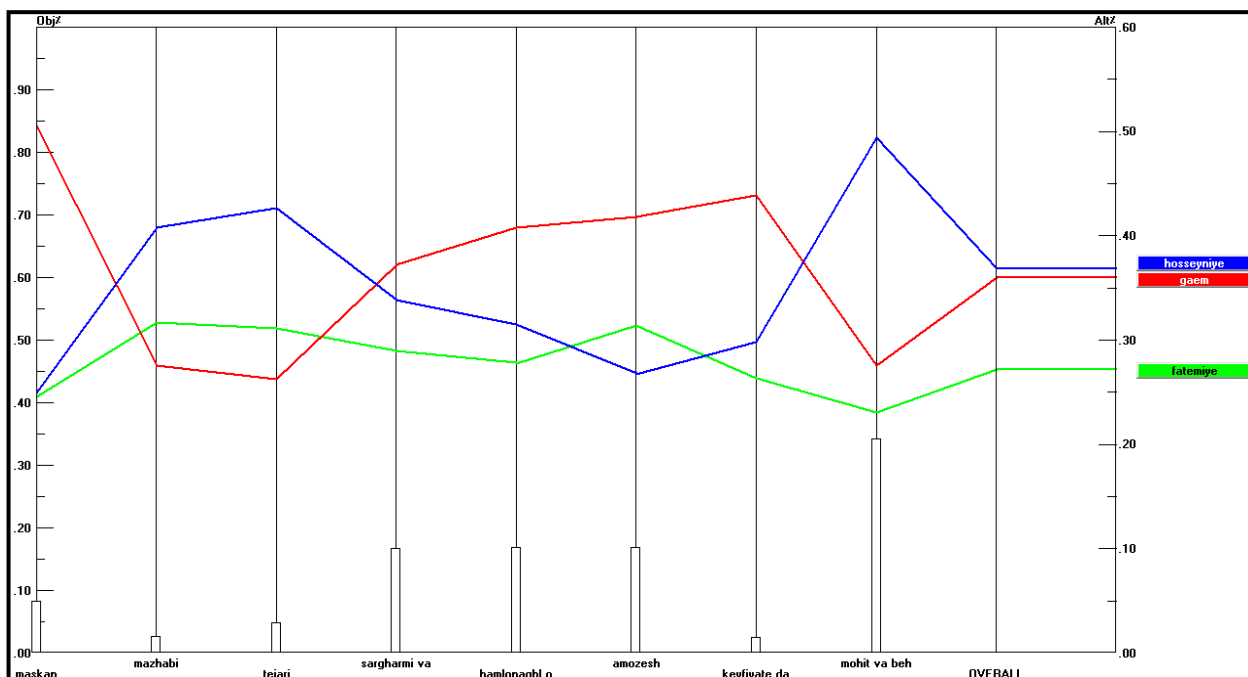
با این وضعیت و مشاهده تغییرات به وجود آمده نگارندگان سعی در ارائه راه حل نمود، که در اثر این امر امتیازات بدست آمده محلات را با استفاده از ماکزیمم و مینیمم های بدست آمده بر اساس نمودار شماره (۱-۴) و تدقیق دو نمودار باعث گردید که در نتیجه نمودار شماره (۱-۵) بدست آید. در این نمودار تغییرات آن گونه صورت گرفت که سعی گردید میزان کارکرد مساجد و کیفیت استفاده از آنها در سطح محله با استفاده از برنامه ریزی ها افزایش یابد که می تواند با استفاده از مساجد با کاربری مختلط مانند قرارگیری کاربری تجاری محله ای در مسجد برای تامین مالی مسجد و تامین احتیاجات محله، قرارگیری کتابخانه های محله ای در مساجد، اجرای مسائل آموزشی در مسجد و ... اشاره داشت. در کنار مباحث مطروحه اقدام به اضافه شدن مهد کودک ها به بطن کالبدی محلات بر اساس نیاز محلات و وسعت آنها بسیار ضروری می نمود. از طرفی تامین کالبدی خرده فروشی های محلی و تجهیزات آنها بر اساس وسعت و جمعیت محلات و اصلاح وضعیت حمل و

نقل عمومی با اضافه کردن ایستگاه های تاکسی و اتوبوس به داخل محلات نیز ضروری می نماید. رسیدگی به وضعیت کالبدی دسترسی ها برای مثال می توان به استفاده از پوشش گیاهی مناسب، روشنایی مناسب در شب، معرفی ورودی محله مناسب، استفاده از مبلمان مناسب در محله و ... اشاره داشت.

اصلاح وضعیت دفع زباله با مکانیزه کردن وسایل جمع آوری زباله ها و آموزش در بین مردم جهت استفاده از این مورد صورت گیر و مکان های مناسب برای این امر در نظر گرفته شود. در این بین تاسیس پایگاه های بهداشت محله با همکاری ساکنان محله نیز مهم به نظر می رسد که می تواند در ایده کاربری های مختلط مسجد جای گیرد.

ایجاد فضای سبز محله ای در صورت نبود و بهبود وضعیت آنها در صورت وجود در حد بسیاری، در بهبود کیفیت خدمات محله ای تاثیر گذار خواهد بود. از طرفی واگذاری وام به ساکنین محلات جهت بالابردن کیفیت ابنیه، افزایش عمر بنا و اصلاح وضعیت واحد مسکونی که البته بر اساس گزینه پیشنهادی ایجاد فضای سبز محله ای به خودی خود باعث افزایش رضایت از سکونت و تمایل به ابقاع در محله توسط ساکنین نیز می گردد. از مسائل دیگری که می باید مورد توجه قرار گیرد، ایجاد فضاهای محله ای برای گذراندن اوقات فراغت و ایجاد امکانات کالبدی برای تفریح و سرگرمی ساکنان مانند قراردادن امکانات ورزشی در سطح محله اشاره داشت.

نمودار ۵-۱- امتیازات تعدیل شده بر اساس جدول شماره (۵-۱) و نمودار شماره (۵-۱) برای محلات

منبع: نگارندگان - ۱۳۹۰

زندگی شهری در نواحی عقب مانده از منظر شاخص های بدست آمده را مورد بررسی قرار دهند.

در این راستا نظریات مختلفی توسط صاحب نظران و اندیشمندان ارائه شده است که هر یک سعی بر آن داشته که بر اهمیت سنجش کیفیت زندگی شهری تاکید داشته باشد. این نظریات در قالب های مختلفی و زمینه های مختلف ابراز شده اند که از آن جمله می توان به زمینه های مختلف پزشکی، روانشناسی، جغرافیا، علوم اجتماعی و .. اشاره داشت.

این پژوهش با تکیه بر مطالعات انجام یافته و نظر نگارندگان در موضوع شاخص های کالبدی فرمال اجتماعی، کیفیت زندگی شهری و با تاکید بر الگوی رئالیستی فرایند توسعه شهری لزوماً بافت های مختلف کالبدی، محلات حسینیه، کوی فاطمیه و کوی قائم را مورد بررسی قرار داد تا نمونه ای بارز از فرایند مقایسه تطبیقی و از این طریق سنجش محلات را نشان دهد. که در اثر این کار این نتایج

۷- نتیجه گیری

سنجش کیفیت زندگی شهری به عنوان ابزار توسعه طرح شده و به عنوان کلیدی ترین مفهوم در امر توسعه شهری پایدار مطرح است. از طرفی کیفیت زندگی شهری موضوعی است که از اهمیت غیر قابل انکاری برای سیاست گذاران مسائل شهری و محلی در جهان برخوردار است و بهبود آن می تواند منجر به رقابت بین شهرهای در حال رشد گردد، اما تصمیم گیری در این زمینه بسیار دشوار می نماید. بنابراین تعیین و سنجش معیارهای کیفیت زندگی شهری فرصتی بسیار خوب برای شهرها می باشد تا از تجارب بدست آمده در شهرهای دیگر بهره مند گردند که خود این امر باعث بهبود کیفیت عملکرد شهرها برای شهروندان خویش میگردد. به همین منظور بسیاری از کشورهای توسعه یافته در تلاش برای نمایش سطوح مختلف کیفیت زندگی شهری در سطح جغرافیایی هستند تا از این طریق بتوانند راهکارهای بهینه را برای بهبود کیفیت

به بدست آمد: مطالعات در زمینه کیفیت زندگی شهری نشان داد که نتایج بدست آمده از سنجش کیفیت زندگی شهری در شهرها و به خصوص در محلات آنها می تواند به طراحان، برنامه ریزان و مدیران و دست اندرکاران مسائل شهری در جهت درک بهتر و جامع تر مسائل شهری و اولویت بندی مشکلات آنها و به طبع جامعه مورد مطالعه کمک های شایانی نماید.

از طرفی استفاده از نتایج بدست آمده از سنجش کیفیت زندگی شهری می تواند در ایجاد استراتژی ها و سیاست های شهری برخورد با مسائل مختلف مربوطه به آنها رهیافتی موثر بوده و باعث بهبود کیفیت زندگی محلات شهری و به طبع آن کیفیت زندگی شهروندان شهر گردد.

از طرفی چشم انداز شهر/محلله یکی دیگر از ابزارهای توسعه شهری/محلله ای در جهت ایجاد استراتژی شهری است که جز با ابزاری با عنوان سنجش کیفیت زندگی شهری امکان پذیر نیست چراکه شناسایی وجوه متفاوت شهر و ساکنین آن در مقیاس محلله امری ضروری است به طوری که نگرش محلله ای به موضوع سنجش کیفیت زندگی شهری نیز به عنوان یکی دیگر رهیافت های این پژوهش نشان داد که باعث شناسایی بهتر مسائل و مشکلات در زمینه کیفیت زندگی شهری شده و در ضمن معیار مناسبی برای سنجش محلات است تا در برنامه ریزی هایی در سطح محلات، ایجاد استراتژی های شهری و سیاست های غالب شهری کمک شایانی نماید.

همچنین این پژوهش سعی کرد تا لااقل به عنوان یک محرک یا کاتالیزور عملکرده و نقدی بر مدیریت شهری در شهر مدنظر باشد و این موضوع را به مسئولان و مدیران و برنامه ریزان و طراحان شهری گوشزد کند که مقایسه محلات با یکدیگر در زمینه کیفیت زندگی شهری به عنوان رهیافتی که می تواند به عنوان ابزار بسیار کارایی در زمینه بهبود کیفیت زندگی شهروندان مورد استفاده قرار گیرد و

در این مورد به ارتقاء کیفیت محیطی شهر سود رساند. اما در صورت استفاده نشدن از این ابزار و ابزارهایی از این دست الگوی محاسباتی آن یا پژوهش های دیگر می تواند عواقب وخیمی در سالهای پیش رو بر شهر و شهروندان داشته باشد که به طبع این امر بر مسئولین، برنامه ریزان، طراحان و مدیران شهری دارای تاثیرات بیشتری است.

آنچه از مباحث اشاره شد و از آن نتیجه به عمل می آید این است که محلات مختلف شهری در صورتی به توسعه پایدار شهری دست می یابند که کیفیت زندگی شهری در آنها و به طبع ساکنین آنها در حد بالایی قرار گیرد که برای تحقق این امر باید اولاً از نتایج بدست آمده از سنجش کیفیت زندگی شهری در جهت برنامه ریزی، طراحی و مدیریت شهری با عملکردی بهتر استفاده شود، دوماً استفاده در تدوین استراتژیها و سیاست های محلله ای که منجر به تدوین استراتژی توسعه محلله ای گردد سوماً استفاده از شاخص های کیفیت زندگی شهری در سطح محلله می تواند نتایج بهتری را در زمینه بهبود کیفیت زندگی شهری در بر داشته باشد.

منابع و مآخذ

- ۱- پاکزاد، جهانشاه (۱۳۸۶): «راهنما طراحی فضاهای شهری»، انتشارات شهیدی، وزارت مسکن و شهرسازی، معاونت شهرسازی و معماری، چاپ سوم، تهران.
- ۲- سیف الدینی، فرانک (۱۳۸۹): «فرهنگ شهرسازی»، انتشارات آبیژ، نوبت اول چاپ، تهران.
- ۳- غفاری، غلامرضا و امید، رضا (۱۳۸۸): «کیفیت زندگی: شاخص توسعه اجتماعی» انتشارات شیرازه، چاپ اول، تهران.
- ۴- فرجی ملائی، امین و عظیمی، آزاده و زیاری، کرامت اله (۱۳۸۹): «تحلیل ابعاد کیفیت زندگی در نواحی شهری ایران»، مجله پژوهش و برنامه ریزی شهری، سال اول، شماره دوم، صص ۱۶-۱.

- 19-Noll,H.(2002):Towards a European system of social indicators:theoretical framework and system and system architecture,social indicators research,Vol.58,p.p.47-87.
- 20-Pacione M.(2003):Introduction on urban environmental quality and human wellbeing. Landscape and Urban Planning;65:1-3.
- 21-Phillips,David(2006):Quality of life:Concept, policy and Practice London:Routledge Publications
- 22-Rees w. (1997):Is sustainable city an oxymoron?, Local Environ, 2(3),10-303
- 23-Santos,L. and Martins, I.(2007):Monitoring Urban Quality of Life:The Porto experience, Social Indicators Research, 80.
- 24-Ulengin,Burcu ,Ulengin, Fusun ,Guvenc,Umit(1999):A multidimensional approach to urban quality of life:The case of Istanbul.European Journal of Operational Research 130(2001)361-374.
- 25-UNDP Human Development Report,(1994):Oxford University,Press, New York.
- 26-Wish, N.B.,(1986):Are we really measuring the quality of life?Well-being has subjective dimensions, as well as objective ones. American Journal of Economics and Sociology 45 (1), 93±99.
- 27-World Health Organization Group(1995):The world health organization quality of life assessment:position paper from the world health organization, Society science & medicine, Vol. 41, p.p.1403-1409.
- 28-Zebardast , Esfandiari(2009): The Housing Domain of Quality of Life and Life Satisfaction in the Spontaneous Settlements on the Tehran Metropolitan Fringe, Social Indicators Research Volume 90, Number 2, Pages 3
- 5-Bennett,C. Lenihan,D. Williams, J. &Young, W. (2001):Measuring quality of life:The use of societal outcome by parliamentarians, presented for quality of life and social indicators seminar series, February, March, April.
- 6-Billings, K.(1993):Quality in Design, Department of Architecture, The University of Sydney.
- 7-Blomquist, G.C., Berger, M.C., Hoehn, J.P.,(1988):New estimates of quality of life in urban areas. American Economic Review 78 (1), 89±107.
- 8-Boyer, R., Savageau, D.,(1981):Places Rated Almanac. Rand McNelly, Chicago.
- 9-Bryson, N.(1996):Group decision-making and the analytic hierarchy process:Exploring the consensus-relevant information content.Computers and operations research23(1),27-35.
- 10-Connelly S(2007):Mapping sustainable development as a contested concept. Local Environ;12(3):259-79.
- 11-Fahy. F, O Cinneide. M.(2007):Developing and testing an operational framework for assessing quality of life, Environmental Impact Assessment Review 28(2008) 366-379.
- 12-Florida R.(2002): The rise of the creative class. New York: Basic Books.
- 13-Lambiri D, Biagi B, Royuela V(2007):Quality of life in the economic and urban economic literature. Social Indicators Research;84:1-25. [22]
- 14-Kemp R, Parto S, Gibson RB(2005) Governance for sustainable development: moving from theory to practice. Int J Sustain Dev;8 (1):12-30.
- 15-Liu, B.C.,(1976):Quality of Life Indicators in US Metropolitan Areas: A Statistical Analysis. Praeger, New York.
- 16-Morais, Paulo , Ana S. 16Camanho(2010): 16-16-16Evaluation of performance of European cities with the aim to promote quality of life improvements,omega39(2011):398-409.
- 17-Mitchell G, Namdeo A, Kay D(2001):A new disease-burden method for estimating the impact of outdoor air quality on human health. Science of the Total Environment;246:153-64.
- 18-Massam,B.H.(2002):Quality of life:public planning and private living,progress in planning, Vol.58,p.p.141-227.

